

Dokumentacja użytku ekologicznego
„Torfowisko mszarne i eutroficzny zbiornik wodny
na Osowej Górze”

Maciej Korczyński

Bydgoszcz 2008

Podstawa opracowania:

Umowa nr WGK/186/2008 z sprawie opracowania dokumentacji przyrodniczej dla projektowanego użytku ekologicznego „Torfowisko mszarne i eutroficzny zbiornik wodny na Osowej Górze” z dnia .X.2008 r.

Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16. IV. 2004 r., Dz. U. 92, poz. 880, z późniejszymi zmianami.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 maja 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 maja 2005 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000.

Bock W. 1908. Taschenflora von Bromberg (Das Netzegebiet). Mittler'sche Buchhandlung (A. Fromm Nachf.), ss. 214.

Krasicka-Korczyńska E. 2004. Torfowisko „Osowa Góra w Bydgoszczy. [W:] Przyroda Polski w europejskim dziedzictwie dóbr natury, (red.) E. Jendrzejczak. Polskie Towarzystwo Botaniczne, Oddział w Bydgoszczy, Oddział w Toruniu. Bydgoszcz.

Kühling L. 1866. Verzeichniss der in Bromberg's Umgegend wild wachsenden phanerogamischen Pflanzen. Schriften der physik.-ökonom. Gesellsch. VII: 1-29.

Kaźmierczakowa R., Zarzycki K. 2001. Polska Czerwona Księga Roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Instytut Botaniki im. W. Szafera, PAN, Kraków.

Rutkowski L. (red.) 1997. Czerwona lista roślin i zwierząt ginących i zagrożonych w regionie kujawsko-pomorskim. Acta Univ. Nic. Copern., Biologia LIII, suplement.

Wstęp

Rośliny torfowiskowe wymieniane były jako elementy flory terenów dzisiejszej Bydgoszczy przez florystów XIX wieku. W 1866 roku L. Kühling opublikował listę roślin nasiennych odnotowanych podczas wycieczek, w których brali udział między innymi miejscowi aptekarze. Wymienia on żurawinę błotną jako roślinę częstą, a rosiczkę okrągłolistną, jako występującą w rejonie Zamczyska w Bydgoszczy. Wilhelm Bock (1908)

podaje z rejonu Osowej Góry (Hoheneiche) *Ledum palustre* i *Oxycoccus palustris*. Na Osowej Górze i obecnie utrzymują się gatunki związane z ekosystemami torfowiskowymi. Miejsce ich występowania było już obejmowane ochroną jako użytek ekologiczny „Torfowisko Osowa Góra” nr 1047 (Rozp. woj. bydg. 64/97, z dnia 30.X.1997 r.). W trakcie reorganizacji administracyjnych rygor ochronny został zniesiony. Obserwacje tego miejsca pozwalają stwierdzić, że walory przyrodnicze tego miejsca cały czas mają dużą wagę i spełniają kryteria dla użytku ekologicznego.

Położenie projektowanego użytku ekologicznego

Rośliny torfowiskowe występują na działce ewidencyjnej 5/24, obręb 313. Działka wzdłuż południowej części swojej granicy wschodniej przylega do lasu sosnowego (działka 1/6), który ma charakter boru świeżego. Sąsiedztwo wzdłuż pozostałych granic określa zabudowa mieszkaniowa, przeważnie jednorodzinna (Ryc. 4).

Na działkę 5/24 otwierają się potencjalne przejścia z ulic Przyczółek, Przystaniowej, Kilowej, Lipieniowej, Piskorzowej, Tuńczykowej. Spośród nich uczęszczanym szlakiem pieszym jest ścieżka od ul. Przystaniowej do Piskorzowej i Tuńczykowej.

Teren projektowanego użytku ekologicznego pokrywają głównie gleby brunatne wylugowane wytworzone z piasków słabogliniastych i luźnych (Ryc. 5). Zakwalifikowano je do 7 kompleksu rolniczej przydatności (żytnio-łubinowy). Od strony zachodniej przylegają do użytku gleby brunatne kompleksu pszennego wadliwego (3) wytworzone z gliny lekkiej. Najcenniejsze pod względem przyrodniczym tereny na mapie glebowo-rolniczej zaznaczono jako „wody nieużytki” (WN). Żaden fragment tego terenu od dawna nie jest wykorzystywany rolniczo.

← Ryc. 1. Torfowisko na Osowej Górze na tle mapy w skali 1:5000 (1940 r.).

W obrębie działki 5/24 występują znaczne różnice wysokości względnej. Torfowisko i zbiornik wodny leżą poniżej rzędnej 70 m n.p.m. Otaczają je zbocza o nachyleniu do 100% wynoszące się do poziomu ponad 76 m n.p.m.

W czasie, gdy miejsce to penetrowali Kühling i Bock w najbliższym otoczeniu nie było żadnych zabudowań (Ryc. 1). Jeszcze na mapie z 1978 roku nie odnotowano istotnego udziału terenów zainwestowanych. Dopiero w ostatnich latach wokół działki 5/24 zamknął się pierścień zabudowy. Na mapach z lat ostatnich widoczne są dwa zbiorniki wodne (Ryc. 2, 3). Niestety w wyniku penetracji terenowej stwierdzono zanik południowego akwenu co wskazuje na ograniczenie zasilania tego terenu i obniżenie poziomu wód gruntowych.

Zakres prac

Prace terenowe prowadzono wczesną jesienią roku 2008. Wykonano 11 zdjęć fitosocjologicznych, dokumentację fotograficzną i kartograficzną.

Zbiorowiska roślinne

Teren projektowanego użytku ekologicznego jest zróżnicowany nie tylko pod względem rzeźby tereny, ale również i zbiorowisk roślinnych. Największą powierzchnię zajmują jednak roślinność antropogeniczna (Tab. 1, Ryc. 6).

W obrębie dojazdów i ścieżek, wzdłuż płotów wydzielających sąsiadujące posesje kształtują się zbiorowiska ruderalne ze znacznym udziałem gatunków obcych geograficznie: *Atriplex nitens*, *Helianthus tuberosus*, *Ambrosia psilostachya*. Rośliny te utrzymują się również na stromych skarpach nasypów powstałych w ostatnich latach. Stąd ważnym zadaniem jest uporządkowanie zieleni towarzyszącej zabudowie by ograniczyć rozprzestrzenianie się tych agresywnych kenofitów.

Znaczne powierzchnie pokrywają płaty *Arrhenatherum elatioris*. Zbiorowisko tworzą głównie owsik wyniosły i kupkówka pospolita. Darń tworzona przez te gatunki będąc bardzo zwartą ogranicza rozprzestrzenianie się roślin ruderalnych ze strefy obwodowej. Tym niemniej brak regularnego koszenia powoduje, że coraz silniej osiedlają się tu drzewa i krzewy, w tym uciekinierzy z uprawy (*Prunus cerasifera*, *Padus serotina*). W północno-zachodniej wzdłuż granicy terenu okoliczni mieszkańcy pielęgnują fragment założonego przez siebie trawnika. Ma on skład botaniczny wynikający z zastosowania jednej z typowych mieszanek nasion na powierzchnie darniowe.

Wokół eutroficznego zbiornika wodnego na stromych jego skarpach kształtuje się szuwar trzcinowy *Phragmitetum* i na niewielkiej części szuwar pałki szerokolistnej *Typhaetum latifoliae*. Zagęszczenie pędów roślin dominujących powoduje, iż mamy tu do tyczenia z prawie jednogatunkowymi płatami roślinnymi. W okresie letnim dochodzi do miejscami pełnego pokrycia powierzchni wody przez pływacza zwyczajnego *Utricularia vulgaris* – gatunku objętego ochroną ścisłą. Interesującym jest fakt, że roślina ta nie była wymieniana z terenu Bydgoszczy ani przez Kühlinga, ani przez Bocka.

Spośród zbiorowisk leśnych i zaroślowych na terenie projektowanego użytku występują kilkunastoletnie samosiewy sosny zwyczajnej *Pinus sylvestris*. Pokrywają one strome zbocza w południowej i wschodniej części terenu, Kształtują się na skarpach i na miejscach, gdzie niegdyś składowano ziemię z wykopów. W runie utrzymują się głównie gatunki łąkowe; brak cech wskazujących na borowy charakter siedliska. Częściowo wynika to z faktu, że samosiewy pokrywają miejsca, gdzie niegdyś nawieziono związłą glebę, zapewne z wykopów okolicznych budów.

Siedliska otaczające torfowisko, które jest najcenniejszym obiektem przyrodniczym na działce 5/24, zajmują zakrzaczenia i zadrzewienia o charakterze eutroficznym. Tworzy je płat zdominowany przez śliwę wiśniową *Prunus cerasifera* i podagrycznika pospolitego *Aegopogium podagraria* kształtujący się wzdłuż istniejącej ścieżki, od strony ul. Przystaniowej. Bezpośrednie otoczenie torfowiska tworzy pas *Sambucetum nigrae*. To antropogeniczne zbiorowisko roślinne przekształca się w kierunku ekosystemu leśnego, gdyż kształtuje się tu już wyraźna warstwa drzew z: *Betula pendula*, *Salix alba* bądź *Pinus sylvestris*. Tuż przy torfowisku utrzymuje się podtopiony fragment turzycowiska z *Carex acutiformis* zarastany przez *Salix aurita*.

Najważniejszym zbiorowiskiem roślinnym na terenie projektowanego użytku jest jednak torfowisko. W chwili obecnej całkowicie pokrywa je drzewostan z *Betula pendula* w obwodowej i *Pinus sylvestris* w centralnej części. Część centralna jest lekko wyniesiona i swoim kopolowym charakterem nawiązuje do fizjonomii torfowisk wysokich. W warstwie runa licznie obecna jest żurawina błotna *Oxycoccus palustris*. Obecne są nieliczne okazy rosiczki okrągłolistnej. W warstwie mszystej dominują płonniki *Polytrichum commune* i *P. strictum*. Część obwodowa torfowiska, zdominowana przez brzozy, posiada słabo wykształcone warstwy mszystą i zielną. Znaczna część tego płatu pozbawiona jest okrywy roślin zielnych – wykazuje znamiona degradacji. Pokrycie przez drzewa i krzewy dochodzi tu do 100 %. Torfowisko nawiązuje składem florystycznym do *Sphagnetum magellanici*, choć stopień zaawansowanie sukcesji pozwala tu widzieć pierwsze stadia boru bagiennego.

Znikomy udział w płatach gatunków z klasy *Scheuzerio-Caricetea* i innych roślin siedlisk żyznych pozwala je zaliczyć do grupy chronionych na obszarach Natura 2000, a określonych jako – *7110 - torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą. Ma ono rangę priorytetowego wymagającego zabezpieczenia jako specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000.

Flora

Duże zróżnicowanie siedlisk na działce 5/24 znajduje swoje odzwierciedlenie w liczbie spotykanych tu roślin. W trakcie inwentaryzacji w roku 2008 stwierdzono 143 gatunki mszaków i roślin naczyniowych (Tab. 2). W tej liczbie niestety jest wiele taksonów obcego pochodzenia. Gatunków chronionych i rzadkich jest niewiele – są to głównie rośliny torfowiska wysokiego (torfowce, rosziczka okrągłolistna,) oraz pływacz zwyczajny.

Ochrona czynna torfowiska

Ekosystemy torfowisk wysokich kształtują się w warunkach silnego uwilgotnienia podłoża zasilanego wodami ubogimi w składniki pokarmowe, zazwyczaj wyłącznie opadowymi. Są one etapem prowadzącym do stadium klimasowego – borów bagiennych – w ciągu przekształceń sukcesyjnych szaty roślinnej. W krajobrazie zachodzą procesy wpływające na stabilność ekosystemów torfowisk – zwłaszcza wysokich: eutrofizacja siedlisk oraz obniżanie poziomu wody gruntowej. W przypadku obiektów torfowiskowych położonych w miejscach bezodpływowych jedyną możliwością zatrzymania wody jest ograniczenie parowania powierzchniowego. W toku sukcesji, wkraczania drzew i krzewów zwiększa się powierzchnia transpiracji. Drzewostany młode proporcjonalnie zużywają więcej wody niż starsze. Intensywniejsza transpiracja zachodzi w przypadku drzew siedlisk dobrze uwilgotnionych (na przykład torfowiska) niż suchszych, niewielkie opady zwilżają korony drzew i woda nie zasila siedliska. Osuszające się podłoże torfowe staje się bardziej nośnym dla rozrastających się drzew. Stąd dla zachowania stabilności torfowisk w warunkach małych zasobów wody wskazane jest ograniczanie kształtującej się samorzutnie na torfowisku warstwy drzew i krzewów.

W ramach zabiegów ochrony czynnej należałoby tym samym ograniczyć zwarcie drzewostanu. Wskazaniem byłoby usunięcie wszystkich drzew i krzewów centralnej, wypiętrzonej części torfowiska – do granicy obfitego występowania płonnika zwyczajnego i torfowców. W części zewnętrznej należy ograniczyć zwarcie brzoź o połowę pozostawiając tylko największe okazy. Chodzi o prześwietlenie drzewostanu do 50 % zwarcia. Zwiększy to

zasilanie deszczowe utrzyma zacienienie na niepokrytej roślinnością gleby. Usuwanie roślin z centralnej części można przeprowadzić jednorazowo, z obwodowej w dwóch etapach.

Pozostała część działki 5/24 wymaga bieżącego nadzoru. Uporządkować należy śmieci, resztki roślin wyrzucone po pracach pielęgnacyjnych na przyległych działkach, przyzmy popiołu. W ramach pielęgnacji raz w roku trzeba kosić spontaniczne zbiorowiska trawiaste dla zahamowania rozwoju drzew i krzewów. Koniecznym jest zagospodarowanie powierzchni pozbawionych okrywy roślinnej znajdujących się w pobliżu działek budowlanych i na sztucznych skarpach (Fot. 4). Miejsca te stanowią dogodne siedliska dla gatunków, które rozprzestrzeniając się zagrożą walorom przyrodniczym projektowanego użytku ekologicznego.

Na terenie działki istnieją wygradzenia wykonane przez mieszkańców, które powodują uszczuplenie przestrzeni ogólnodostępnej (Ryc. 6).

Teren działki poza torfowiskiem winien zostać zaprojektowany i urządzony jako teren rekreacyjny i edukacyjny dla uczniów najbliższych szkół i mieszkańców. Należy zwrócić uwagę na maksymalne wyeksponowanie specyfiki tego miejsca.

Przebieg ścieżki dydaktycznej

Planowana ścieżka dydaktyczna winna eksponować ekosystem torfowiska, strefowy układ zbiorowisk roślinnych wokół zbiorników wodnych, kształtowanie się zbiorowisk leśnych na terenach pozbawionych ingerencji człowieka użytkowania. Wykorzystać należy istniejącą ścieżkę pieszą przecinającą działkę od ul. Przystaniowej (Fot. 3, Ryc. 7) do ul. Pikorzowej i Tuńczykowej. Cały jej przebieg wymaga ułożenia nawierzchni z naturalnych materiałów (nawierzchnia piaszczysto-żwirowa lub brukowcowa). Niezbędne będzie wykonanie stosownych robót ziemnych zwłaszcza na odcinku między Przystaniową i Kilową oraz na podejściu do ulicy Tuńczykowej. Wskazanim byłoby urządzenie punktu widokowego w sąsiedztwie działki 366/2.

Punkty edukacyjne obejmować powinny:

- a. torfowisko wysokie,
- b. zbiorowiska szuwarów wysokich,
- c. rośliny drapieżne,
- d. łąka użytkowana ekstensywnie,
- e. sukcesja wtórna,
- f. zbiorowiska roślinne towarzyszących człowiekowi.

Dla udostępnienia do zwiedzania torfowiska należy wybudować kładkę drewnianą (Fot. 5) o szerokości 1,4 m. Winna ona przechodzić od istniejącej ścieżki łukiem do krawędzi zwartego występowania torfowców. Następnie może przekształcać się w pomost wkraczający do 2 m w głąb zbiornika wodnego z płytami pływacza zwyczajnego.

Projekt techniczny uzgodnić z odpowiedzialnym za problematykę ochrony przyrody w Urzędzie Miasta.